

DELIRUL METAFIZIC AL ȘTIINȚEI

Romanul lui Benjamin Labatut*, *Când nu mai înțelegem lumea* (publicat la editura Pandora M în colecția Anansi Contemporan, în traducerea de excepție a lui Marian Mălaicu-Hondari), este o ficțiune științifică, o meditație asupra condiției umane care explorează raporturile dintre știință, mistica filosofico-religioasă și literatură. Autenticitatea prozei autorului chilian (născut în Olanda), nu constă doar în caracterul specific discursului romanesc, fragmentarismul bioficțiunilor celor mai importanți matematicieni și fizicieni ai secolului trecut sau în modul în care aceste narațiuni interferează între ele, creând o unitate diegetică din mai multe frânturi narrative, ci în problematica, cel puțin paradoxală, pe care o propune: Când ajungem să cunoaștem științific lumea, de ce nu o mai înțelegem?

Narațiunea de tip caleidoscop scoate în evidență *spațiile de indeterminare* din viața unor personalități precum Fritz Haber, Alexander Grothendieck, Albert Einstein, Werner Heisenberg, Erwin Schrödinger etc., și care, capabile de formalizarea incomprehensibilului care *devine* cunoscut, ajung, paradoxal, în pragul nebuniei sau al delirului metafizic. Labatut, interogativ-sarcastic, deconstruiește utopia rațiunii „revrăjind” lumea prin echivalarea praxis-ului științific cu cel al poeziei: „fizicianul, asemenea poetului, nu trebuie să descrie ce se întâmplă în lume, ci mai degrabă să creeze metafore și conexiuni mentale” (p. 103). Mai mult, *pathos*-ul muncii fizicianului se aseamănă cu cel al poetului vizionar, romantic, ce se *identifică* cu și prin opera sa: „Werner [Heisenberg] (...) muncea zile în șir [până la epuizare], cufundat într-o transă profundă, uitând până și de somn și de mâncare. Ajungea în pragul unei cedări nervoase de fiecare dată când nu reușea să găsească un rezultat multumitor; dacă reușea, era cuprins de o stare de exaltare asemănătoare extazului religios, de care prietenii îl credeau tot mai dependent” (p. 102).

Prin conturarea unor discursuri ale memoriei și al unui ethos livresc, scriitura rizomatică a lui Labatut nu reconstruiește doar o perioadă din istoria fizicii (Conferința din 24 octombrie 1927 de la Solvay fiind un laitmotiv al textului), ci și perioada traumatică a celor două Războaie Mondiale. Mai mult, caracterul distructiv al științei este direct proporțional cu degradarea socială și politică a Europei și, *in extensia*, a lumii, iar oglindirea prezentului – căci epilogul problematizează condiția științei astăzi – are și un caracter prospectiv ce reiese din discuția dintre

autorul ficționalizat în text și grădinarul de noapte, un epitom al lui Grothendieck, „vedeta absolută” a științei care în anii '50-'60 revoluționează întregul domeniu și care abandonează brusc cercetarea în anii '70, retrăgându-se departe de mediul academic și cerând să îi fie distruse manuscrisele: „nu bombele atomice, computerele, războiul biologic sau apocalipsa climei, ci matematica e cea care schimbă lumea noastră, atât de mult încât, în numai câteva decenii, am ajuns, pur și simplu, să nu mai înțelegem ce înseamnă ființa umană. Nu vreau să spun că omenirea a înțeles vreodată, mi-a spus, ci că acum lucrurile s-au înrăutățit brusc” (p. 200).

Asemănătoare cu formula lui W.G. Sebald din *Inelele lui Saturn* și formula lui Daniel Mendelsohn din *Trei inele*, narațiunea, structurată în cinci părți (proze aproape de sine stătătoare), este gândită în cadrele unui joc al unor digresiuni concentrice, prin dozarea tensiunii narrative în *crescendo* și prin suprapunerea mai multor fire fabulative.

Prima parte a cărții, „Albastrul de Prusia”, structurată sub forma unui eseu nonficțional (taxonomia este problematică, gradul de verosimilitate al narațiunii scade pe parcursul romanului), pornește de la dependența de metamfetamină a lui Hermann Göring și urmărește istoria moleculei de cianură de-a lungul istoriei: inițial utilizată în pictură, folosită ca pigment sintetic, până la ororile atacurilor chimice din Primul Război Mondial sau ororile lagărelor de concentrare, sub forma Zyklon B, și a capsulelor de acid prusic (instrumentul de sinucidere al liderilor naștiți). Salturile narrative sunt alerte și concise: de la Napoleon Bonaparte la Rasputin, la Fritz Haber și Alan Turing, istoria descoperirii cianurii (ca metaforă pentru descoperirile științifice ale secolului trecut) este pusă sub semnul incertitudinii și al imprevizibilului. Johann Jacob Diesbach își numește noua descoperire *albastru de Prusia* „pentru a stabili o conexiune intimă și durabilă între descoperirea sa întâmplătoare și imperiul care, era el convins, avea să depășească gloria imperiilor apuse” (p. 17), dar nu intuiește căderea imperiului prusac. Adversarii lui Rasputin nu pot prezice inexplicabila imunitate a acestuia la cianură, sporind astfel faima călugărului, și nici Fritz Haber nu intuiește că, pe lângă metoda „de exterminare la scară industrială a oamenilor” (p. 29), extragerea azotului din aer va salva viața a milioane de oameni sau că familia sa va fi ucisă în lagăr de propriul pesticid.

Stilul eseistic este păstrat în „Singularitatea lui Schwarzschild”, deși treptat Labatut reduce gradul de veridicitate al scrierii sale. Conturat în jurul pretextului unei scrisori pe care Karl Schwarzschild i-o trimite lui Albert Einstein și în care cel dintâi oferă „prima rezolvare exactă a ecuațiilor teoriei relativității” (p. 41), cea de-a doua parte a romanului este dezvoltată, simultan, în trei direcții. Prima scoate în evidență caracterul abstract și abnorm al fizicii, în care *singularitatea* este o aberație matematică: „Până la urmă, fizica este plină de infinituri care nu sunt altceva decât niște numere pe hârtie, abstracțiuni care nu reprezintă obiecte din lumea reală sau pur și simplu indică unde s-a greșit în timpul calculelor. Fără îndoială, singularitatea din calculele lui era exact așa: o eroare, o ciudățenie, un delir metafizic” (p. 43). A doua direcție este cea a maladiei. Apariția subită a pemfigusului este concomitentă cu cercetarea lui Karl. Cu toate că medicii intuiesc că posibilitatea pentru apariția bolii este reprezentată de expunerea în timpul unui atac cu gaz, Labatut lasă de înțeles că degradarea stării sale de sănătate este raportată în mod indirect la această *epifanie* științifică: „Singularitatea lui, și-a spus sieși, era un monstru înspăimântător (...) Totuși nu și-o putea scoate din cap. Chiar și în mijlocul războiului, singularitatea s-a extins asupra minții sale ca o pată, suprapusă peste infernul tranșeelor; o vedea în rănilor provocate de gloanțe ale tovarășilor săi de arme, în ochii cailor morți în noroi, în reflexia lentilelor măștii de gaz” (p. 44). Cea din urmă direcție este legată în mod direct de cea precedentă, și se referă la maladia continentului european, trupul muribund al lui Schwarzschild s-a „transformat într-o Europă în miniatură” (p.59). Afirmările sale amintesc de vizionarismul sceptic al *celui de-al doilea barbarism* al lui Vico: „Am obosit să-i tot aud pe ofițeri că suntem tot mai aproape de victorie, că sfârșitul războiului depinde de noi. Nu-și dau seama că urcăm pentru a ne prăbuși?” (p. 57) sau „Am atins culmile civilizației, nu ne mai rămâne decât să cădem” (p. 58). Pentru fizicianul care a murit în tranșee, intuiția existenței găurilor negre reprezintă o imagine sumbră a războiului care, precum în poemul lui Georg Trakl, *Grodek*, „înghite” întreaga Europă.

Povestirea eponimă presupune o pledoarie pentru rolul epifaniilor în contextul descoperirilor științifice și urmărește, în primul rând, conflictul dintre Heisenberg și Schrödinger – ca reprezentanți a două direcții în abordarea fizicii cuantice. Cele două formulări sunt diferite, principiul incertitudinii celui dintâi fiind (mai) abstract și mai puțin intuitiv decât ecuația lui Schrödinger, la care fizicianul austriac ajunge în urma unui dorințe erotice refulate și a unui coșmar febril în care i-a apărut zeița Kali cât a fost internat în sanatoriu. Heisenberg ajunge să formuleze principiul în urma unei epifanii narcotic-febrile în care Hafez¹ îi oferă un pahar de vin, spunându-i: „Ridică-te și scufundă-te în marea Domnului (...) Cine-l vede pe Dum-

nezeu nu mai are îndoieli” (p. 112). Nu doar cei doi par a formula ecuații sub influența delirului mistic și a înstrăinării de propria persoană, dar și Louis de Broglie pare a fi *posedat*, dedublat în momentul în care își formulează tezele.

Romanul este unul atipic și problematizează limitele cunoașterii, în care experimentului empiric îi sunt juxtapuse ezoterismul și misticismul, *hybris*-ul omului modern și frica de neant, datorate relativității înțelegerii fizicii cuantice, dar și nevoii unor certitudini. Dacă pentru Einstein relația cauză-efect trebuia să fie în continuare relevantă pentru fizică, abandonarea legilor naturale însemnând proclamarea hazardului, adepții Interpretării Copenhaga (Bohr, Heisenberg ș.a.)² postulau tocmai acest aspect al probabilității, declarând totodată că teoria mecanicii cuantice este una închisă. Cum răspunde Einstein atacurilor lui Bohr? Printr-o invocare disperată a transcendenței și providenței: „Dumnezeu nu joacă zaruri cu universul!” (p. 181).

Ultima parte a romanului, simili-biografică, oferă pretextul scrierii romanului. Din discuțiile dintre autorul-personaj și grădinarul de noapte, fost matematician care „vorbește despre matematică așa cum vorbesc foștii alcoolici despre alcool, cu un amestec de poftă și teamă” (p. 199), reies principalele teme ale romanului și obsesia lui Labatut pentru Grothendieck. Epilogul reia nu întâmplător misticismul din „Inima inimii”, în care ascetismul, nebunia și genialitatea sunt asociate cu matematica, oferind metafora centrală a romanului: „Nu demult, grădinarul de noapte m-a întrebat dacă știu cum mor citricele: când ajung la bătrânețe, dacă reușesc să reziste secetei, bolilor și nenumăratelor peste și plăgi, sucombă din supraabundență. În ultima lor primăvară, înfloresc în buchete imense și umplu aerul cu un iz dulceag atât de înțepător încât te pișcă gâtlejul și nasul de la depărtare de două străzi; toate fructele copacului ajung la maturitate deodată, crengile se frâng sub greutatea lor, iar după câteva săptămâni, tot solul e plin de lămâi căzute. E ciudat, mi-a zis, să vezi atâta exuberanță înainte de moarte” (p. 201). Deși nu aș reduce finalul romanului la o simplă critică a abundenței contemporane, caracterul *gravis* și autoreflexiv este evident. Structura cărții este arborescentă și relevă conținutul labirintic al narațiunii. Labatut problematizează indirect raportul factual-ficțional, limitele discursului literar și științific, dar și modul în care individul contemporan se raportează la existență într-un context în care, paradoxal, *nu mai înțelegem lumea*.

*Benjamin Labatut, *Când nu mai înțelegem lumea*, traducere de Marin-Mălaicu-Hondari, Editura Pandora M, București 2022.

Note

¹ Poet persan, 1326-1390.

² Pentru o viziune mai clară asupra acestei discuții: Adam Becker, *What is Real? The Unfinished Quest for the Meaning of Quantum Physics*, 2018.

